Deset godina DARIAH-HR: zajednica koja gradi infrastrukturu

Koraljka Kuzman Šlogar

DARIAH-HR je hrvatski nacionalni ogranak europske istraživačke infrastrukture DARIAH-ERIC (*Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities*), a Hrvatska je među petnaest zemalja osnivačica te mreže. Od svojeg osnivanja 2014. godine do danas, DARIAH-HR je postupno povezao više od četrdeset institucija iz znanosti, kulture i umjetnosti u zajedničku mrežu digitalne humanistike i baštinskih studija. Iza ovog akronima stoji prije svega zajednica ljudi – istraživača, knjižničara, arhivista, kustosa, informatičara i umjetnika – koji digitalne metodologije i alate nastoje uskladiti s vlastitim istraživačkim pitanjima, tako da tehnologija prati istraživačke potrebe, a ne obratno. Umjesto velikog infrastrukturnog sustava nametnutog „odozgo", oblikovan je model resursno skromne, na ljude usmjerene infrastrukture u kojoj su povjerenje, suradnja i dijeljenje znanja ravnopravni tehnološkim resursima.

U prvoj fazi uključivanja Hrvatske u DARIAH-EU ključnu ulogu odigrao je Institut Ruđer Bošković, koji je sudjelovao u pripremnoj fazi izgradnje europske infrastrukture i pridonosio ponajprije tehničkim rješenjima. Kada je nekoliko godina kasnije trebalo uspostaviti nacionalni konzorcij, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih svjesno je promijenilo perspektivu: za koordinacijsku je instituciju imenovan Institut za etnologiju i folkloristiku (IEF), mala, ali po projektima digitalizacije i eksperimentalnim istraživačkim pristupima već prepoznata humanistička ustanova. Time je otvoren prostor za drugačiji pristup digitalnoj humanistici. Umjesto da se tehnologija konstruira izvan humanističkih i baštinskih praksi, DARIAH-HR je pošao od stvarnih potreba i navika onih koji već rade s građom, ponajprije istraživača u području humanistike i baštinskih studija. Digitalna infrastruktura nije zamišljena kao gotov okvir u koji će se kasnije uklapati projekti, nego kao proces koji raste zajedno sa zajednicom, uz stalne prilagodbe i pregovore.

Infrastruktura koja povezuje ljude

Od početka je DARIAH-HR definiran kao „ljudska infrastruktura". Formalna struktura nacionalnog konzorcija – mreža sveučilišta, instituta, muzeja, arhiva, knjižnica, umjetničkih akademija i udruga – u praksi je postala prostor susreta i zajedničkog učenja. U tom se prostoru susreta isprepliću različite stručnosti: baštinski radnici, istraživači i informatičari uče jedni od drugih i zajedno pronalaze rješenja koja ne bi mogla nastati unutar jedne jedine institucije. Namjera je bila da i manjim, kadrovski i financijski skromnim ustanovama bude omogućeno oblikovanje digitalnih alata i standarda, umjesto da ih samo preuzimaju.

Nadalje, o uspješnoj suradnji danas svjedoče brojni projekti, od kojih, kao primjere, navodimo tek nekoliko onih najranijih: *Cooperation framework of digital infrastructure in the region - opportunities and needs in case of material concerning famous people in science and culture* (voditeljica Vedrana Juričić, HAZU); *Javna znanost u području glagoljaštva: od crowdsourcinga do znanja* (voditeljica prof. dr. sc. Marijana Tomić, UNIZD); *Digitalizacija baštinskih knjižničnih fondova: naša nužnost i obveza* (voditelj prof. dr. sc. Tihomir Živić, UNIOS); *Kultura sjećanja - Mapiranje spomeničke baštine* (voditelji projekta doc. dr. sc. Benedikt Perak i izv. prof. dr. sc. Vjeran Pavlaković, UNIRI) i niz drugih. U svima se njima DARIAH-HR pojavljuje kao diskretan, ali prisutan suigrač - netko tko pomaže pronaći partnere, osigurati logističku podršku, dati savjet oko izbora alata ili prijave na projekt.

U svakodnevnom „životu" konzorcija ključnu ulogu ima komunikacija – od razmjene e-poruka i poziva, preko otvorene mailing-liste i društvenih mreža do onih razgovora koji se nastave na skupovima, nakon izlaganja, kad se službeni program već čini završenim. Često upravo takve mikrosituacije – e-mail s upitom „koga da pitam za savjet", spontani razgovor na DARIAH pikniku ili kratko predstavljanje na DARIAH Dayu – pokrenu suradnje koje kasnije prerastaju u projekte, publikacije ili nove servise.

Redovita godišnja događanja čine okosnicu te mreže:

- Digital Humanities & Heritage – međunarodna konferencija koja od 2021. okuplja istraživače, baštinske stručnjake, IT zajednicu i umjetnike iz Hrvatske i inozemstva.
- DARIAH Day – godišnji susret (napose nacionalnih) partnera na kojem se u kratkim izlaganjima izmjenjuju informacije o istraživanjima, projektima, alatima, novim publikacijama i dr.
- DARIAH piknik – neformalni, ali sadržajno promišljeni susret zajednice, kreiran kao team building i brainstorming događaj.
- Baladria Summer School – ljetna škola digitalne humanistike koja polaznicima nudi intenzivnu, praktičnu obuku u digitalnim metodama.

Ova događanja ne donose samo mjerljive rezultate, nego učvršćuju osjećaj da digitalna humanistika nije izolirano područje, nego sastavni dio šireg sustava koji obuhvaća i brigu za kulturnu baštinu i načine na koje o njoj promišljamo.

O DARIAH-HR SAZNAJTE VIŠE NA:

Od konkretnih potreba do zajedničkih digitalnih rješenja

Iako DARIAH-HR raspolaže ograničenim financijskim resursima, strateški je uspio usmjeriti sredstva u inicijative s dugoročnim učinkom. Iz susreta s praksom i vrlo konkretnim pitanjima („kako pratiti sve te projekte“, „kako uskladiti terminologiju“, „kako lakše objasniti suglasnost ispitanicima“ i slično) nastao je niz alata, besplatnih za znanstvenu i stručnu zajednicu:

- DH Registar – nacionalna platforma za uspostavu i održavanje registara raznih resursa važnih za humanistiku i baštinu,
- Tezaurus.hr – alat za izgradnju i upravljanje tezaurusima i kontroliranim rječnicima,
- Consent Form Wizard (CFW) – višejezični alat za oblikovanje informiranih suglasnosti usklađenih s GDPR-om,
- Mapping Heritage – aplikacija za kartiranje elemenata kulturne baštine i drugih društveno-kulturnih fenomena, koja omogućuje vizualizaciju podataka u različitim kontekstima,
- DARIAH Assistant – mobilna aplikacija za terensko prikupljanje i arhiviranje istraživačke građe.

Ovi su alati utemeljeni na istoj logici koja oblikuje i rad konzorcija: radije izgraditi manji, ali smislen alat koji rješava konkretan problem, nego težiti univerzalnom rješenju koje nitko neće moći održavati. Održavaju ih mali interdisciplinarni timovi, često isti ljudi koji drže radionice, pišu projektne prijave i vode vlastita istraživanja. Upravo je u tom spoju operativnog, infrastrukturnog i istraživačkog rada možda i najvidljivija specifičnost DARIAH-HR-a.

Jedna od najkonkretnijih priča o tome kako zajednica oblikuje infrastrukturu jest razvoj mobilne aplikacije DARIAH Assistant. Ideja nije nastala u uredima, nego na terenu i u razgovorima: etnolozi, povjesničari umjetnosti, arheolozi i arhivisti iznova su opisivali slične situacije – snimke raspršene po različitim uređajima, izgubljene bilješke, nejasan put od terenskog rada do sigurne pohrane, a zatim i do eventualnog otvaranja podataka.

DARIAH Assistant zamišljen je kao odgovor na te „sitne“, ali ključne probleme u svakodnevnom radu. Aplikacija omogućuje snimanje fotografija, videa i zvuka, unos bilješki i osnovnih metapodataka, automatsko bilježenje lokacije, vremena snimanja, autora i tehničkih podataka te organizirani izvoz podataka za daljnju obradu ili pohranu u repozitorije. U pilot-fazi povezana je s repozitorijem Indigo, a planira se integracija s nacionalnim sustavom DABAR i uvođenje eduGAIN autentikacije.

Zanimanje koje je za DARIAH Assistant pokazao talijanski čvor DARIAH-IT dodatno potvrđuje da rješenja nastala iz vrlo konkretnih lokalnih iskustava mogu imati širi europski odjek – upravo zato što polaze od univerzalnih istraživačkih dilema, a ne od specifičnih tehničkih okvira.

Među važnijim doprinosima na razini DARIAH-EU, hrvatski je konzorcij bio inicijator dviju radnih skupina: ELDAH (Ethics and Legality in the Digital Arts and Humanities), koja razvija smjernice i alate za etičko i pravno usklađeno rukovanje podacima, te Theatralia, usmjerena na dokumentiranje izvedbenih umjetnosti i uključivanje umjetničkih praksi u digitalnu humanistiku. Na regionalnoj je razini, pak, DARIAH-HR uspostavio inicijalni Western Balkan Hub 2017. godine, iz koje se u studenome 2024. formirao širi Jugoistočni europski regionalni hub (DARIAH-SEE), pod zajedničkom koordinacijom Instituta za etnologiju i folkloristiku i Sveučilišta „Svetog Klementa Ohridskog” u Sofiji.

Pogled unaprijed

Deset godina DARIAH-HR-a teško je svesti na popis projekata, alata i događanja, premda se i takav pregled gotovo sam od sebe nameće. Ono što je možda teže precizno opisati, ali što snažno odjekuje u razgovorima, radnim sastancima i zajedničkom radu, jest promjena načina na koji se digitalna humanistika doživljava u Hrvatskoj i regiji. Umjesto niše rezervirane za uzak krug digitalnih entuzijasta, ona sve više postaje zajednički resurs - nešto što može pridonijeti zaštiti baštine, osnažiti manje zajednice, učiniti istraživanja vidljivijima i otvoriti nova pitanja.

Istodobno, pred nama su novi izazovi – od umjetne inteligencije i automatizirane obrade građe do sve kompleksnijih pravnih i etičkih okvira. Za DARIAH-HR oni nisu samo tehničko pitanje, nego povod za raspravu o tome što smatramo odgovornom praksom u humanistici: kako pristupamo tuđim životnim pričama, kako dokumentiramo tragove prošlosti i što znači „otvoriti“ podatke na način koji ne dovodi u pitanje prava i dostojanstvo osoba na koje se podaci odnose.

U tom smislu DARIAH-HR funkcionira kao okruženje u kojem se mogu iskušavati nove tehnologije, ali i mjesto na kojem je legitimno o njima govoriti i sumnjičavo, kritički, iz perspektive malih institucija i poluperifernih znanstvenih zajednica

Ako bih iskustvo proteklog desetljeća morala sažeti u jednu rečenicu, ona bi vjerojatno glasila: infrastruktura su ljudi. Alati, poslužitelji i repozitoriji mijenjaju se, nadograđuju i zastarijevaju, ali mreža povjerenja, uzajamne podrške i zajedničkog učenja ono je što omogućuje da digitalna humanistika uopće ima budućnost – u Hrvatskoj, u Jugoistočnoj Europi i šire.